

XITOIDA KOLLEKTIVLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETGAN TARIXIY SHART- SHAROITLAR

Rustamova Nigina

Osiyo Xalqaro Universiteti
Tarix yo'nalishi 1-bosqich talabasi

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 1-may 2026 yil
Ma'qullandi: 5-may 2026 yil
Nashr qilindi: 6-may 2026 yil

KEY WORDS

*Kommunistik, partiya,
kollektivlashtirish,
kambag'al, dehqonlar, individual,
poydevor, sanoatlashtirish,
iqtisodiyot, markazlashtirish,
kolxoz, sovxoz.*

ABSTRACT

Mazkur maqolada Xitoyda kollektivlashtirish siyosatining yuzaga kelishiga sabab bo'lgan tarixiy, iqtisodiy va siyosiy omillar tahlil qilinadi. Agrar tuzilmaning zaifligi, yer munosabatlaridagi tengsizlik, Xitoy Kommunistik partiyasining mafkuraviy yo'nalishi, fuqarolar urushi davridagi tajriba hamda Sovet modeli ta'siri alohida yoritiladi.

Kirish. XX asr o'rtalarida Xitoy jamiyatida amalga oshirilgan kollektivlashtirish jarayoni mamlakat iqtisodiy tizimining tubdan o'zgarishiga olib kelgan muhim bosqichlardan biri hisoblanadi¹. Ushbu siyosatning shakllanishi bir zumda yuzaga kelgan hodisa emas, balki uzoq yillar davomida to'plangan ijtimoiy-iqtisodiy muammolar, siyosiy kurashlar va mafkuraviy qarashlarning natijasi edi

XX asr boshlarida Xitoy iqtisodiyotining asosini qishloq xo'jaligi tashkil etar edi. Aholining katta qismi yerga bog'liq holda yashagan bo'lsa-da, yer taqsimotida keskin nomutanosiblik mavjud edi. Katta yer egalari juda ko'p resurslarga ega bo'lgan bir paytda, ko'plab dehqonlar kichik yer maydonlarida yoki umuman yersiz holda yashashga majbur edi².

Bunday holat qishloq hududlarida:

- kambag'allik darajasining oshishiga,
- qarzdor dehqonlar sonining ko'payishiga,
- ijtimoiy norozilik va qo'zg'olonlarning kuchayishiga olib keldi.

Natijada agrar tizimdagi bu nomutanosiblik keyinchalik jamoaviy xo'jalik g'oyalarining shakllanishiga zamin yaratdi³.

1921 yilda tashkil etilgan Xitoy Kommunistik partiyasi jamiyatni sotsialistik tamoyillar asosida qayta qurishni o'zining asosiy siyosiy maqsadi sifatida belgiladi⁴. Partiya dastlab ishchilar sinfi bilan bir qatorda qishloq aholisi, xususan kambag'al dehqonlarni inqilobiy harakatning muhim ijtimoiy tayanchi sifatida baholadi.

¹ Fairbank J. K., Goldman M. *China: A New History*. – Cambridge: Harvard University Press, 2006. –P. 92.

² Naughton, B. *The Chinese Economy: Transitions and Growth*. – Cambridge: MIT Press, 2007. –P.177-178.

³ Perkins, D.H. *Agricultural Development in China 1368–1968*. – Chicago: University of Chicago Press, 1969. –P.132.

⁴ MacFarquhar, R. *The Origins of the Cultural Revolution, Vol.1*. – Oxford: Oxford University Press, 1974. –P.244.

Mao Szedun rahbarligida shakllangan siyosiy konsepsiyada qishloq aholisi davlat va jamiyatni transformatsiya qilish jarayonining asosiy omili sifatida talqin qilindi⁵. Mazkur yondashuv doirasida yer mulkini davlatlashtirish, individual xo'jaliklarni qisqartirish hamda ishlab chiqarishni jamoaviy shaklga o'tkazish kabi tamoyillar ilgari surildi. Ushbu g'oyalar keyinchalik kollektivlashtirish siyosatining mafkuraviy asosini tashkil etdi.

1927–1949 yillardagi Xitoy fuqarolar urushi mamlakatni chuqur iqtisodiy va ijtimoiy inqiroz holatiga olib keldi. Mazkur sharoitda Xitoy Kommunistik partiyasi nazoratidagi hududlarda, xususan Yanan bazasi va qishloq rayonlarida agrar islohotlar tizimli ravishda amalga oshirildi. Ushbu siyosat doirasida yirik yer egaligi tugatilib, yerlar kichik va o'rta dehqonlar o'rtasida qayta taqsimlandi.

1946 yilda qabul qilingan yer islohoti to'g'risidagi huquqiy hujjatlar mazkur jarayonga institutsional asos yaratdi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, islohotlar taxminan 300 million dehqonni qamrab olgan bo'lib, bu Xitoy qishloq aholining katta qismini tashkil etgan⁶. Shu bilan birga, 1947–1949 yillarda qariyb 40 million gektar yerning qayta taqsimlanishi yirik yer egaligi tizimining sezilarli darajada qisqarishiga olib kelgan. Ayrim hisob-kitoblarga ko'ra, yer egalari ulushining qariyb 40 foizga kamayishi agrar tuzilmaning tubdan o'zgarishini anglatadi. Bu ko'rsatkichlar agrar islohotlarning nafaqat lokal, balki umummilliy miqyosda amalga oshirilganini tasdiqlaydi.

Mazkur o'zgarishlar natijasida qishloq aholisi orasida Kommunistik partiyaga nisbatan ijtimoiy ishonch va siyosiy sadoqat sezilarli darajada kuchaydi. Bu holat fuqarolar urushi sharoitida harbiy safarbarlik imkoniyatlarini kengaytirib, qizil armiyaning ijtimoiy bazasini mustahkamladi. Shu bilan birga, yer munosabatlarining qayta tashkil etilishi dehqonlar o'rtasida o'zaro yordam va hamkorlik elementlarini kuchaytirib, jamoaviy mehnat tajribasining shakllanishiga olib keldi.

Ushbu jarayonlar keyinchalik qishloq xo'jaligini kollektivlashtirish siyosati uchun zarur ijtimoiy-psixologik va tashkiliy zaminni yaratdi. Xususan, 1950-yillarda kommunalar tizimining joriy etilishi hamda 1958 yildagi "Yirik sakrash" siyosati aynan ushbu davrda shakllangan agrar transformatsiya natijalariga tayangan holda amalga oshirilganini kuzatish mumkin⁷.

1949 yil 1 oktyabrda Xitoy Xalq Respublikasi tashkil topgach, mamlakat rahbariyati iqtisodiyotni markazlashtirish va tezkor sanoatlashtirish strategiyasini tanladi. Ushbu yo'nalish ayniqsa 1953–1957 yillarga mo'ljallangan Birinchi besh yillik reja doirasida aniq ifodasini topdi. Rejaning asosiy maqsadi og'ir sanoatni ustuvor rivojlantirish bo'lib, bu esa qishloq xo'jaligi sektoridan ortiqcha resurslarni — oziq-ovqat, xom ashyo va mehnat kuchini — tizimli ravishda safarbar etishni taqozo etdi.

Mazkur siyosatni amalga oshirish maqsadida qishloq xo'jaligida institutsional o'zgarishlar bosqichma-bosqich joriy qilindi. Dastlab 1950–1952 yillarda o'zaro yordam guruhlari tashkil etilib, ular dehqon xo'jaliklari o'rtasida kooperatsiya elementlarini kuchaytirdi. Keyingi bosqichda, 1953–1955 yillarda pastki darajadagi hamkor xo'jaliklar shakllantirilib, individual xo'jaliklar asta-sekin jamoaviy tizimga integratsiya qilindi. Shu bilan birga, davlat tomonidan agrar mahsulotlar ustidan nazorat keskin kuchaytirildi. Xususan, 1953 yildan boshlab majburiy davlat xaridi tizimi joriy etilib, yiliga o'rtacha 20–30 milliard kilogramm don markazlashgan tartibda yig'ib olindi. Bu mexanizm sanoatni resurs bilan ta'minlashda muhim rol o'ynadi.

Iqtisodiyotni boshqarishda markazlashgan rejalashtirish tizimi joriy etilib, u ko'p jihatdan Sovet Ittifoqi tajribasiga, xususan Gosplan modeliga tayandi. XXRda kollektivlashtirish

⁵ Dikötter F. *The Tragedy of Liberation: A History of the Chinese Revolution 1945–1957*. – London: Bloomsbury, 2013. –P.199.

⁶ Dikötter F. *The Tragedy of Liberation: A History of the Chinese Revolution 1945–1957*. – London: Bloomsbury, 2013. –P.231.

⁷ Spence, J.D. *The Search for Modern China*. — New York: W.W. Norton & Company, 1990. –P.166.

siyosatini shakllantirishda Sovet Ittifoqining 1928–1940 yillardagi kolxoz-sovxoz tizimi muhim namuna vazifasini o'tadi. 1950-yillarda Xitoyga yuborilgan o'n mingdan ortiq sovet mutaxassislari sanoat va qishloq xo'jaligini tashkil etishda amaliy maslahatlar bergan. Shu bilan birga, bu model Xitoy sharoitiga moslashtirilib, mahalliy siyosiy doktrinalar, xususan "yangi demokratiya" konsepsiyasi bilan uyg'unlashtirildi.

Mazkur siyosat natijasida qishloq xo'jaligida jamoaviylashtirish jarayoni jadallashdi. 1956 yilga kelib xo'jaliklarning qariyb 90 foizi yuqori darajadagi hamkor xo'jaliklariga birlashtirildi. Bu esa davlatning agrar sektor ustidan nazoratini kuchaytirib, sanoatni moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan ichki resurslarni qayta taqsimlash imkonini berdi. Natijada, tezkor industrializatsiya siyosati muayyan darajada samaradorlik ko'rsatib, 1957 yilga kelib sanoat ishlab chiqarishi 1952 yilga nisbatan qariyb uch baravar oshd⁸i.

Shu bilan birga, mazkur modelning haddan tashqari markazlashuvi va agrar sektorga yuklangan og'ir majburiyatlar keyingi davrda iqtisodiy nomutanosibliklar yuzaga kelishiga zamin yaratganini ham e'tibordan chetda qoldirmaslik lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bernstein T. P. Rural Development in China. – New York: M. E. Sharpe, 1992.
2. Dikötter F. The Tragedy of Liberation: A History of the Chinese Revolution 1945–1957. – London: Bloomsbury, 2013.
3. Fairbank J. K., Goldman M. China: A New History. – Cambridge: Harvard University Press, 2006.
4. MacFarquhar R. The Origins of the Cultural Revolution. Vol. 1. – Oxford: Oxford University Press, 1974.
5. Meisner M. Mao's China and After. – New York: Free Press, 1999.
6. Naughton B. The Chinese Economy: Transitions and Growth. – Cambridge: MIT Press, 2007.
7. Perkins D. H. Agricultural Development in China 1368–1968. – Chicago: University of Chicago Press, 1969.
8. Riskin C. China's Political Economy: The Quest for Development since 1949. – Oxford: Oxford University Press, 1987.
9. Spence J. D. The Search for Modern China. – New York: W. W. Norton & Company, 1990.
10. Пономарев Б. Н., Волков И. М., Волин М. С. и др. История Коммунистической партии Советского Союза: учебник. – 4-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1974.

⁸ Riskin C. China's Political Economy: The Quest for Development since 1949. – Oxford: Oxford University Press, 1987. –P.311.